

EESSÕNA NIKOLAI REEGI ARTIKLILE „RIIGIKAITSE PROBLEEM JA UUS PÕHISEADUS“ (1938)

Peeter Hoppe

Uuema põlvkonna Eesti kindralina on mul ajalooline võimalus kirjutada eessõna kindral Reegi 76 aastat tagasi ilmunud artiklile riigikaitse probleemidest. Kuigi strateegiatasandil ei kasutata üldiselt hinnangut „väga hea”, siis väärivad kindralleitnandi seisukohad seda kindlasti. Veel enam – kogu artikkel on ka tänapäeval aktuaalne ja soovitan seda mõttega lugeda kõigil kaitseväelastel ja poliitikutel ning seejärel peeglistse vaadata: miks on paljud probleemid veel praegugi päevakorral?

Kindralleitnant Reek käsitleb oma artiklis Eesti strateegilise mõtte arengut ja selle n-ö materialiseerumist kolmes Eesti põhiseaduses (aastatel 1920, 1933 ja 1938). Neist viimane sai – ka riigikaitse osas – niivõrd hea, et selle põhjal võeti 1992. aastal vastu neljas Eesti Vabariigi põhiseadus.

Kindral Reegi artikkel käsitleb põhiliselt Esimese maailmasõja ja Vabadussõja kogemusi. Kuigi kirjutisega samasse ajastusse jäid näiteks 1935. a Abessiinia invasioon, 1936. a Hispaania kodusõda, 1937. a Hiina–Jaapani sõda ja 1938. a Austria ja Sudeedimaa annekteerimine, käsitles artikkel toonaste sõdade olemust ja eripära õigupoolest ainult põgusalt. Käsitlemise sisu on sellest hoolimata praegugi päevakohane, rõhutades sõjandusteoreetik Carl von Clausewitzi vaimus, et iga probleemi lahendamine algab probleemi olemuse tabamisest. Lisaks on mainitud, et arusaamine riigikaitse küsimustest kujuneb visalt, ja lugejat hoiatatakse, et arusaamadele jõudmine ei tohiks toimuda vere hinnaga. Eriti on siin mõttekoht tänasel Euroopal, kellel on selja taga Balkani sõjad, kaks Tšetšeenia sõda, Gruusia sõda, kestmas on sõda Ukrainas ja ootel tõenäoliselt relvakonflikt Moldaavias. Kuigi mõned Euroopa riigid neid õppetunde ignoreerivad, on nimetatud sõjalised konfliktid eestlastele parim allikmaterjal nüüdisaja sõja analüüsimiseks ja normdokumentide ajakohastamiseks. Sarnaseks analüüsiks ei kõlba aga Afganistani sõda kui nn madala intensiivsusega konflikt võimsaima sõjalise bloki (NATO) ja maailma kõige vaesemate riikide hulka kuuluva riigi mässuliste vahel.

Artiklis on oskuslikult eristatud riigikaitset ja riigi sõjalist kaitset. Ligi kahekümneaastase evolutsiooni käigus on kindral Reegi hinnangul alles kolmandas põhiseaduses käsitletud riigikaitset laiemalt. Seda on huvitav lugeda, sest

1990. aastatel ja ka uue sajandi alguses kasutasime terminit *totaalkaitse*, mis hiljem on asendunud terminitega *laiapõhjaline riigikaitse* või *riigikaitse lai käsitus*. Need ühtivad mõistesistult kindral Reegi kirjeldatuga. NATO on riigikaitse laia käsituse ekvivalent *Comprehensive Approach* ja Ameerika Ühendriikides DIME (*Diplomatic, Informational, Military, Economy*) mudel. Nii Eestis, USAs kui NATO on seisneb mõte selles, et vastase mõjutamiseks kasutatakse kõiki riigivõimu kasutuses olevaid vahendeid: juriidilisi, diplomaatilisi, majanduslikke, rahanduslikke, informatsioonilisi, infrastruktuurseid, sõjalisi (sh STRATCOM), sotsioloogilisi ja isegi teoloogilisi vahendeid.

Paraku on DIME-mudelit seni kõige efektiivsemalt kasutanud just Venemaa: kõigepealt kirjutanud selle lahti nn Gerassimovi doktriinis ja seda kavalalt rakendanud Ukrainas. Põhijoontes on doktriini näol tegu lääne mudeli „täiendatud ja edasiarendatud” variandiga. Venemaa tegevust iseloomustavad legitiimsuse mõiste väänamine, valepropaganda, otsene valetamine, gaasikraanide sulgemine, Ukraina tipp-poliitikute elude ohustamine, tsiviillennuki allatulistamine, nn roheliste mehikeste tegutsemine ja hübriidsõda.

Kindral Reegi jaoks on olulised aspektid ka legitiimsus ja propaganda. Eesti ei või endale eelseisvas konfliktis lubada ühegi seaduse (sh riigisiseste seaduste) rikkumist. Seda märkab meie põlisvaenlane kohe, vaidlustab kõikvõimalikud *de jure*-küsimused ja üritab meid lämmatada valepropaganda laviini abil. Nimetatud instrumentide kasutamist oli näha Gruusias ja Ukrainas. Järelikult peab meil olema tugev juristide korpus ja sama tugev STRATCOM, vajadusel muuhulgas ka vastulöökkide andmiseks.

Kindral osutab äkkrünnaku võimalusele, järeldades, et võimalik vastane ei taha pikka sõda. Nii see on, sest vaenlase kõige ohtlikum tegevusvariant, eriti nüüdisaegsetes konfliktides, on alati rõhumine kiirusele, mitte massile. Tuleb arvestada, et kui ka vaenlane üritab lokaalset sõda äkkrünnaku põhimõttel, siis Eestile kujuneb see igal juhul nn totaalsõjaks – eksistentsiaalseks katsumuseks. Keerulisemaks muudab olukorra fakt, et vaenlane läheb plaanilistelt suurõppustelt kiiresti üle reaalsele strateegilisele löögile. Nii juhtus juba 1968. aastal Tšehhoslovakkias ja uuesti näiteks 2008. aastal Gruusias, mis lühendab nii meie kui ka NATO jaoks luure- ja eelhoiatusaega veelgi.

Artikli autor selgitab ka *kurnamissõja* mõistet. Kurnamissõja taktika iseloomustab näiteks praegu Ukrainas toimuvat: alguses suhteliselt lokaalsest Krimmi ja Ida-Ukraina kriisist on arenenud pikaajaline, kurnav konflikt. Viimase saab võita aga üksnes Ukraina riik ja valitsus tervikuna – sõjavägi on ainult üks instrument teiste seas.

Ukrainaga seoses jõudsime juba kindral Reegi jaoks kesksete teemade ni: riigikaitse juhtimine ja sõja juhtimine. Ukraina rahuaegse riigikaitse

juhtimisega on sõjaväge sihipäraselt nõrgestatud viimased kakskümmend aastat. Pidev alarahastamine ning riigireeturite liikumine kaitseministeeriumi ja sõjaväe juhtivatele kohtadele on viinud selleni, et Euroopa ühest tugevaimast sõjaväest on saanud üks nõrgemaid. Ligi 80% kaitse-eelarvest kulus Ukraina relvajõududes personalikuludele (Eestis on vastav näitaja alla 30%).

Ka sõja juhtimisega olid asjad sama halvad: Krimmis paiknevates väeosades ootasid Ukraina sõjaväelased käsku ja olid valmis kodumaa nimel langema. Seda käsku ei tulnud ei presidendilt, peaministrilt ega kindralstaabilt. Põhimõtteliselt anti Krimm ära ilma ühegi püssipauguta.

Valeotsuseid riigikaitse korraldamisel on tehtud mujalgi Euroopas. Eri-nevalt operatsiooni- ja taktikatasandi suhtelisest paindlikkusest on muutunud strateegilisel sõjalis-poliitilisel tasandil üldjuhul väga aeglased (keskmine arvestuslik planeerimistsükkel vältab umbes 25 aastat). Gorbatšovi ja Jeltsini viieteistkümnendaastane demokraatlik valitsemisperiood uinutas Lääne strateegide valvsuse ning arvati ekslikult, et Venemaa on lõplikult muutunud.

Paljud Euroopa riigid tegid selle valguses vägede drastilise vähendamise otsuseid, likvideerisid ajateenistuse ja territoriaalkaitse. Nii mõneski riigis marginaliseeriti meie Kaitseliidu sõsarorganisatsioon, liideti peastaape kaitseministeeriumitega, koondati staažikaid ohvitseri ning utiiliseeriti rasketehnikat vanarauaks. Need kõik olid poliitilised otsused, mis ohustasid ka Balti riike. Eestis suudeti nimetatud vigu vältida, kuid meie lõunanaabrite olukord on viinud nüüdseks selleni, et lõuna suuna julgeolekuvaakumi kompenseerimiseks peame arvestama sel moel tekkivat võimalikku operatiiv-strateegilist olukorda lausa riiklikes kaitseplaanides. Vaid Gruusia ja Ukraina valusad õppetunnid on suunanud paljud riigid tagasi vanade klassikaliste lahenduste juurde, mida nad kilplaste kombel ise varem hävitasid. Kas oleme otsapidi tagasi külmas sõjas? Kindlasti mitte, sest külma sõja ajal oleks olnud mõeldamatu, et üks NATO riik müüb kõrgtehnoloogilist sõjavarustust Venemaale samal ajal, kui agressor okupeerib ja sõdib Euroopa südames. Tegelikult on olukord halvem kui külma sõja perioodil.

Nii nagu Reegi ajal, nii on seadusandlikud vaidlused riigikaitse juhtimise ja kaitseväge juhataja allumise teemadel päevakohased ka tänapäeval.

1920. aasta põhiseadus ei määra täpselt, kes juhib riigikaitset. Sellistel puhkudel tuleb analüüsida, mida seaduse autorid (juristid, poliitikud jt eksperdid) tegelikult silmas pidasid, ehk teisisõnu: tuleb tabada seaduse mõtet. Toonasest põhiseadusest on välja loetav mõte, et riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi Valitsus. Samas jäi mobilisatsiooni väljakuulutamise Riigikogu kompetentsi. Kuna mobilisatsioon on tähtsamaid operatiivvaldkondi

ja sõjategevuse lahutamatu osa, siis puudus poliitilisel tasandil juhtimisühtsus (*Unity of Command*) ja on ainult õnn, et sellel ajal keegi Eestit ei rünnanud.

1933. aasta põhiseadusega läks kõrgeim riigikaitseväe võim riigivanema kätte, mis omakorda vähendas kaitseväge parteipoliitilise mõjutamise võimalust. Mobilisatsioon jäi endiselt Riigikogu otsustada ja ka ülemjuhataja võimupiirid ning -suhted jäid täpsustamata. Seega probleemid säilisid.

1938. aasta põhiseadus annab presidendile täieliku võimu, sh voli kuulutada välja mobilisatsioon. Selle põhiseadusega olid niisiis täidetud kõik kiireks reageerimiseks vajalikud kriteeriumid, sest käsuliin oli lühike ja selge. Kuid ometi kaotasime iseseisvuse ja paljuski sellepärast, et ainuvõimu omav autoritaarne juht otsustas mitte võidelda. Eesti rahvas astus vastu oma ajaloo kõige traagilisemale etapile sisuliselt ühe mehe tehtud vigade tõttu.

Liigne tsentraliseerimine on Eesti nüüdisaegses riigikaitstes sama ohtlik kui liigne detsentraliseerimine. Seetõttu pooldan isiklikult põhiseaduse viimast parandust, kus Kaitseväge on taas allutatud Vabariigi Valitsusele. Kui pärast kõiki ümberkorraldusi on peaminister riigikaitse laiast käsitusest lähtuv juht nii *de jure* kui ka *de facto*, siis oleme lahendanud oma kõige tähtsama probleemi, sest praegu on valitsusjuhi ainuisikulised volitused ja võimupädevus siiski oluliselt väiksemad kui omaaegsel autoritaarsel riigipeal.

Lõpetuseks peab märkima, et meie praktilisi edusamme saab kindlustada kümneaastase arengukava eduka elluviimisega. Selle kava konservatiivsus nõrritas neid ohvitsere, kes olid harjunud struktuurikastikesi joonistama ilma eelarvet vaatamata ja kellel puudus täielikult majandusharidus. Ent isegi seda konservatiivset arengukava saab igal aastal uuendatava nelja-aastase plaani abil korrigeerida. Me ei saa endale lubada nn õõnsa struktuuri (*hollow structure*-) sündroomi, mis on probleemiks olnud mujalgi maailmas, isegi USAs. Tavaliselt on see probleem kõikjal saanud ainuvõimaliku lahenduse: relvajõudude, juhtimis- ja infrastruktuur ning materiaaltehniline baas viiakse vastavusse rahaliste ressurssidega. Sellise tegutsemisviisi alternatiiv oleks kurb: tulemuseks oleks virtuaalne sõjavägi, mis – arvestades lühikest eelhoiatusaega ja Eesti väikest operatiivsügavust – ei suudakski oma põhiseadusest tulenevat ülesannet täita. Eesti strateegide pragmaatilisuse juures soovitan neil säilitada külma närvi – mitte kuulata nende kriitikat, kes pole juhtinud isegi pataljoni, brigaadist või väeliigist rääkimata.

Brig-kin **PEETER HOPPE**, MSc (sõjaline strateegia),
aastatel 2011–2013 Kaitseväge Peastaabi ülem, praegune Eesti sõjaline
esindaja SHAPE'i (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*) juures